

Handläggningen av två tvångsmedelsärenden vid åklagarkammaren i Helsingborg

1. SAMMANFATTNING

Nämnden har granskat handläggningen av två tvångsmedelsärenden vid åklagarkammaren i Helsingborg. Granskningen har syftat till att kontrollera om hanteringen av underrättelser till enskilda har handlagts i överensstämmelse med lag eller annan författning.

Granskningen visar på en ofullständighet i fråga om den rättsliga regleringen när det gäller underrättelse till en enskild som, utan att ha varit misstänkt för brott, utsatts för hemliga tvångsmedel i en förundersökning som inte läggs ner. Nämnden uttalar att den hantering som kommer till uttryck i regionala riktlinjer framstår som rimlig, eftersom den innebär en mer fördelaktig situation för den enskilde. Nämnden anser att hanteringen är ändamålsenlig även om den inte följer av ordalydelsen i 27 kap. 33 § andra stycket RB.

Utöver frågeställningen ovan visar granskningen på en brist i ett av tvångsmedelsärendena. Åklagare har när det gäller enskilda som varit misstänkta för brott överskridit den lagstadgade frist som anger när en prövning ska göras av om de ska underrättas om tvångsmedelansvändningen eller inte.

2. BAKGRUND

Åklagare vid åklagarkammaren i Helsingborg har i två tvångsmedelsärenden underrättat Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden (nämnden) om beslut att underlåta att underrätta enskilda om hemlig tvångsmedelsanvändning. Av underrättelserna framgick bl.a. att respektive förundersökning överlämnats till polisen och att de fortfarande pågick vid tidpunkten då besluten om att underlåta att underrätta de enskilda fattades.

Nämnden beslutade att granska tvångsmedelsärendena för att kontrollera om underrättelser till enskilda handlagts i överensstämmelse med lag eller annan författning.

3. RÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER

Bestämmelser om underrättelse till enskild med anledning av hemlig tvångsmedelsanvändning finns i 27 kap. 31-33 §§ rättegångsbalken (RB). Underrättelseskyldighet föreligger mot en enskild som berörs av tvångsmedelsanvändningen, exempelvis en skäligen misstänkt eller innehavaren av det telefonnummer som åtgärden riktats mot. Syftet med bestämmelserna är att ge den som har utsatts för ett hemligt tvångsmedel möjlighet att i efterhand bedöma vilket integritetsintrång som åtgärden har inneburit och att reagera mot vad han eller hon kan anse ha varit en rättsstridig åtgärd.¹

En underrättelse ska lämnas så snart det kan ske utan men för utredningen, dock senast en månad efter det att förundersökningen avslutades (27 kap. 31 § fjärde stycket RB). I de fall där förundersökningen avser flera misstänkta och de misstänkta avförs från utredningen vid olika tillfällen, räknas fristen från det att respektive misstänkt avförs från utredningen.² Skyddas uppgifterna av vissa bestämmelser om sekretess ska underrättelsen skjutas upp till dess att sekretess inte längre gäller (27 kap. 33 § första stycket RB). Om det på grund av sekretess inte har kunnat lämnas någon underrättelse inom ett år från det att förundersökningen avslutades, behöver någon underrättelse inte lämnas (27 kap. 33 § andra stycket RB). Åklagaren är i dessa fall skyldig att underrätta nämnden om sitt beslut (14 b § andra stycket förundersökningskungörelsen [1947:948]).

¹ Prop. 2006/07:133 s. 30.

² Se nämndens rapport den 8 juni 2010 ”Rapport avseende Säkerhets- och integritetsskyddsnämndens iakttagelser och synpunkter från granskning av åklagarväsendets hantering av hemliga tvångsmedel” dnr 2010-6-3.

4. UTREDNINGEN

Nämnden har tagit del av handlingarna i tvångsmedelsärendena. Av handlingarna framgår såvitt nu är av intresse följande.

Ärendena innefattar hemlig tvångsmedelsanvändning avseende ett stort antal enskilda. Tvångsmedelsanvändningen har riktats både mot enskilda som varit misstänkta för brott och mot enskilda som vid tiden för tvångsmedelsanvändningen inte var misstänkta (här betecknade som andra än misstänkta). De enskilda som varit misstänkta har allteftersom avförts från utredningarna. Ledningen av förundersökningarna har, när det inte längre funnits skäligen misstänkta, lämnats över till polisen där enligt vad som uppgetts förundersökningarna fortfarande pågår.

I det ena ärendet gjordes den första prövningen av om de enskilda som varit misstänkta skulle underrättas om tvångsmedelsanvändningen drygt fyra månader respektive ett år och en månad efter att de avförts från utredningen. Hanteringen har inneburit att åklagaren underlåtit att underrätta de enskilda om tvångsmedelsanvändningen.

Vad gäller underrättelsehanteringen avseende andra än misstänkta gjordes den första prövningen i de båda tvångsmedelsärendena mellan ett och två år efter att den första prövningen avseende de misstänkta gjordes. Till viss del har frågan om underrättelser till andra än misstänkta hanterats först efter att nämnden inlett sin granskning. Hanteringen har i samtliga fall inneburit att åklagare underlåtit att underrätta dem om tvångsmedelsanvändningen.

Åklagarområde Syds riktlinjer avseende hemliga tvångsmedel har getts in i ärendet. Av riktlinjerna framgår bl.a. följande. Om annan än den misstänkte har utsatts för ett hemligt tvångsmedel är utgångspunkten att denne underrättas i anslutning till att den misstänkte underrättas. I vissa fall kan det dock finnas skäl att skjuta upp underrättelsen.³

Nämnden har anmodat kammarledningen och berörda åklagare att besvara frågor gällande hanteringen av underrättelser. Av svaren framgår i huvudsak följande.

Den sena första prövningen av om de misstänkta skulle underrättas om tvångsmedelsanvändningen har berott på förbiseende och den mycket ansträngda arbetssituation som rådde på kammaren vid den aktuella tiden.

³ Riktlinjer – avseende hemliga tvångsmedel inom Åklagarområde Syd, ALP-IM ÅM-A 2015/0813, december 2015 (uppdaterade 2016-08-19, 2017-10-13), s. 8.

Ärendet var omfattande och hanterades i det manuella ärendehanteringssystemet som inte gav något reellt stöd i handläggningen. Vad gäller frågan om underrättelser till övriga icke misstänkta är varken reglerna om underrättelse i rättegångsbalken eller Åklagarområde Syds riktlinjer särskilt tydliga eller vägledande. Otydligheten gäller frågan om när underrättelseprövningen till dessa personer ska göras och vilken betydelse det har att den tvångsmedelsanvändning som de varit föremål för varit kopplad till en skäligen misstänkt eller till okänd. Eftersom övriga icke misstänkta i de båda förundersökningarna varit knutna till skäligen misstänkta som avförts från utredningen, borde underrättelseprövningen i enlighet med riktlinjerna i dessa fall ha påbörjats i anslutning till att man påbörjat den för de misstänkta. I de fall där tvångsmedelsanvändning inte är knuten till en skäligen misstänkt är det däremot en rimlig tolkning av det som anges i riktlinjerna att en underrättelseprövning ska påbörjas först när den till polisen överlämnade förundersökningen har avslutats. Frågan om att se över riktlinjerna så att de blir tydligare gällande underrättelseprövningen för övriga underrättelseberättigade har lyfts inom myndigheten.

5. NÄMNDENS BEDÖMNING

Granskningen aktualiserar framför allt frågan om hanteringen av underrättelse till en enskild i en pågående förundersökning där han eller hon, utan att ha varit misstänkt, har utsatts för hemlig tvångsmedelsanvändning.

Nämnden konstaterar att i de fall där åklagaren bedömer att en sådan person ska underrättas om tvångsmedelsanvändningen finns det inte någon bestämmelse i rättegångsbalken som hindrar detta, trots att förundersökningen pågår. När det däremot gäller ett beslut att underlåta att underrätta framgår det av 27 kap. 33 § andra stycket RB att om det på grund av sekretess inte kunnat lämnas någon underrättelse inom ett år från det att förundersökningen avslutades behöver någon underrättelse inte lämnas. Bestämmelsens ordalydelse tycks alltså innebära att förundersökningen måste ha varit nedlagd i minst ett år innan det är möjligt att fatta ett beslut om underlåten underrättelse.

Av betydelse i sammanhanget är att det inte är ovanligt att en förundersökning pågår under mycket lång tid. Förundersökningar gällande brott som saknar preskriptionstid, t.ex. mord, läggs sällan ner. Det innebär att underrättelseprövningen i vissa fall kan komma att dröja flera år eller aldrig aktualiseras eftersom personerna i fråga inte avförs från utredningen på det sätt som misstänkta gör. Enligt nämnden är en sådan hantering olycklig ur ett integritetsperspektiv. Det torde nämligen vara till nackdel för den enskilde om den rättssäkerhetsgaranti som det innebär att nämnden underrättas i den enskildes ställe dröjer eller till och med helt uteblir. Hanteringen torde även vara till nackdel för åklagare eftersom den förutsätter en administrativ bevakning av

underrättelseprövningen under lång tid i ärenden där ledningen av förundersökningen har överlämnats till polisen.

I syfte att undvika den situationen anser nämnden att den hantering som kommer till uttryck i Åklagarområde Syds riktlinjer är rimlig. Den innebär att om en misstänkt avförs från utredningen innan förundersökningen lagts ner bör underrättelsehanteringen påbörjas även för andra än den misstänkte om tvångsmedelsanvändningen är kopplad till denne, exempelvis en närstående som innehaft telefonnumret, trots att förundersökningen pågår. Som framgått ovan är en sådan hantering mer fördelaktig för den enskilde. Av den anledningen och i ljuset av bakomliggande skäl för bestämmelserna om underrättelse till enskild anser nämnden att hanteringen är ändamålsenlig även om den inte följer av ordalydelsen i 27 kap. 33 § andra stycket RB. Slutsatsen och vad som anförts från åklagarkammaren i denna del väcker dock frågan om behovet av centrala riktlinjer och lagstiftning. Nämnden avser att ta upp frågan med Åklagarmyndigheten.

Avslutningsvis har nämnden iakttagit en brist i ett av tvångsmedelsärendena som innebär att den första prövningen av om de enskilda som varit misstänkta ska underrättas inte gjorts inom en månad från att de avfördes från utredningen. Den tid inom vilken åklagare måste pröva frågan om underrättelse anges i lag. Nämnden konstaterar att det oavsett anledning inte är godtagbart att åklagaren överskridit fristen för prövning av underrättelseskyldigheten. Nämnden ser dock positivt på att det ärendehanteringssystem för hemliga tvångsmedel som Åklagarmyndigheten numera använder avsevärt har förbättrat förutsättningarna för åklagare att hantera för tvångsmedelshandläggningen viktiga frister.

6. BESLUT

Med dessa synpunkter avslutas ärendet.

På Säkerhets- och integritetsskyddsnämndens vägnar

Gunnel Lindberg

I avgörandet har deltagit: Gunnel Lindberg (ordförande), Barbro Thorblad, Anti Avsan, Charlotta Bjälkebring Carlsson, Matheus Enholm, Elisabeth Falkhaven, Eva Flyborg, Christina Linderholm, Olle Sandahl och Björn von Sydow (enhälligt).

Föredragande: Cecilia Agnehall

Expedition till:

Åklagarkammaren i Helsingborg

För kännedom till:

Åklagarmyndigheten (Huvudkontoret, Tillsynsavdelningen)

Ekobrottsmyndigheten (Rättsenheten)